

Zeeuwen op de Wilde Kust, Berbice

GEERT STROO

De zeventiende eeuw was de Gouden Eeuw voor de Republiek der Verenigde Nederlanden. De Nederlanders vaarden over de wereldzeeën om nieuwe koloniën te stichten en hun handelsimperium uit te breiden. In de West hadden Kamers van de West-Indische Compagnie (WIC) in de zeventiende eeuw grotendeels een eigen invloedssfeer en kan er in feite over Zeeuwse koloniën gesproken worden. Een van deze Zeeuwse koloniën was Berbice in het huidige Guyana.

Naar de West

Aan het eind van de zestiende eeuw vaarden Nederlandse koopmansschepen steeds verder om zelf producten te halen en zo de voornamelijk Spaanse of Portugese leveranciers te omzeilen. Hierbij ontstonden al snel tegenstrijdige belangen tussen het gewest Zeeland enerzijds en voornamelijk de stad Amsterdam anderzijds. Zeeland richtte zich in de Nieuwe Wereld vooral op de Wilde Kust (de noordkust van het continent Zuid-Amerika) en de eilanden in het Caribische gebied, terwijl Amsterdam haar aandacht vooral op de kolonie Nieuw-Amsterdam (het gebied rond New York) vestigde. Toen in 1621 de WIC werd opgericht, juist om de onderlinge concurrentie te beteugelen, werden deze invloedssferen als een soort stilzwijgende overeenkomst gerespecteerd en overgenomen.

Slechts enkele jaren na de oprichting kreeg de WIC grote problemen, nadat de mislukte verovering van Bahia en de rest van Nederlands-Brazilië tussen 1623–1625 de financiële middelen drastisch beperkten. Daarnaast mislukten ook de verovering van Luana (Angola) en Fort Elmina (Ghana). Ook kon de WIC onmogelijk raad en daad geven aan de grote hoeveelheid kolonisatieverzoeken die bij de Kamers werden ingediend. Het ‘groot dessyn’ waarop de

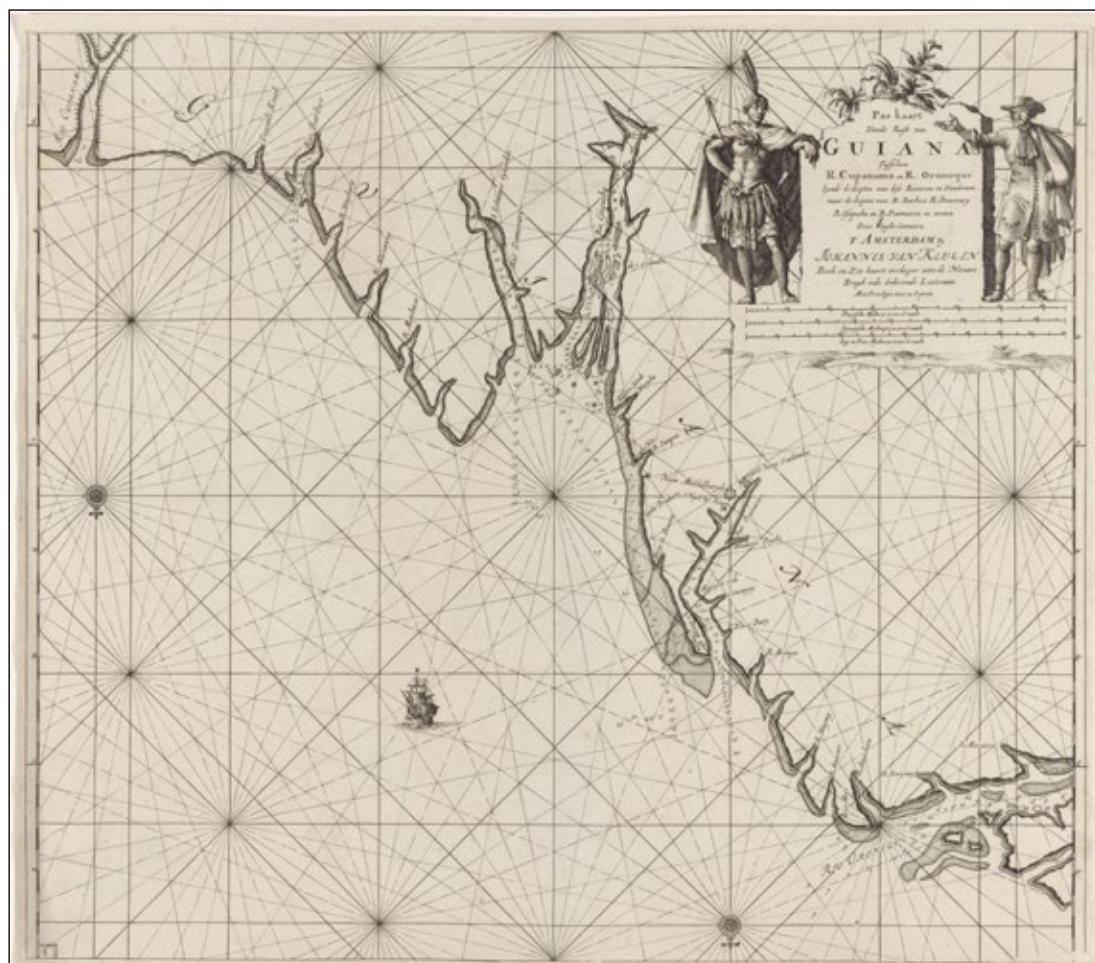
WIC gebaseerd was, was aan herziening toe. De Kamer Zeeland begon met het bestaan van zogenaamde patroonschappen in haar invloedssfeer en een jaar later volgde Amsterdam voor haar gebieden.

Zeeuwse patroonschappen

Door de Kamer Zeeland van de WIC werd een aantal ‘vryheden en exemptiën’ verleend aan koopmannen om eigen koloniën te stichten onder de paraplu van de WIC. Deze koloniën mochten alleen op het westelijk halfmond gesticht worden, Afrika bleef voorbehouden aan de WIC. Zo’n nieuw te stichten kolonie werd een patroonschap genoemd en de eigenaar patroon. Deze patroonschappen werden meestal verleend aan notabelen die reeds bij de WIC betrokken waren, zoals bewindhebbers van de WIC. De verstrengeling van diverse functies, en van familiebanden, komt dan ook regelmatig voor. Vaak waren ze ook betrokken bij andere maatschappijen en projecten, zoals de Noorse Compagnie, de VOC, kaapvaart en inpolderingsprojecten in Staats-Vlaanderen. Een eeuw later waren sommige families ook nog betrokken bij de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC).

De Zeeuwen richtten zich vooral op de Caribische Zee (of Kraalzee) en de Wilde Kust (of de Guiana’s of Vaste Kust). Patroonschappen aan de Wilde Kust zouden later uitgroeien tot de kolonie Berbice, Essequibo, Demerary en Suriname. Zowel Saba, Sint Eustatius als Sint Maarten kwamen ooit als patroonschap in Zeeuwse handen en zijn tegenwoordig nog steeds een deel van ons Koninkrijk.

Het concept van patroonschappen hield een kleine eeuw stand. De eerste werden in 1628 vergeven, de laatste eindigden in 1714. In de periode ertussen waren de meeste patroonschappen ter ziele gegaan door ziekten, aanvallen van indianen, veroveringen door vijandelijke Europese landen

De zogenaamde Wilde Kust; met linksboven Suriname, dan rivier de Berbice en in het midden boven de Demerary en de Essequibo; kopergravure. Collectie Rijksmuseum.

of financiële tegenslagen. Soms werd een patroonschap aan de WIC terug verkocht.

Het patroonschap Berbice

Een van de patroonschappen was het Berbice van Abraham van Pere, in samenwerking met Pieter van Rhee. De familie van Pere woonde rond 1625 aan de westzijde van de Koopmanshaven te Vlissingen waar tegenwoordig Bellamy park 32 is.¹ Al in 1628 kreeg Van Pere als een van de eersten een octrooi samen met burgemeester De Moor, om een kolonie te stichten. Het was tevens het laatste patroonschap dat bestaan heeft tot 1714. Tegen die tijd had de familie van Pere tevens de titel Heer van Oost- en West-Souburg gekregen.

Over Berbice is relatief veel informatie bekend, maar vooral over de tweede helft van de achttiende eeuw, toen Berbice een kolonie onder de WIC was. Over de periode als Zeeuws patroonschap is relatief weinig bekend. In het Nederlands bestaat nog de archaïsche uitdrukking 'naar de Berbiesjes gaan' voor als iets echt misloopt en de verwensing 'loop naar de Berbiesjes'. Beide geven een goed beeld over hoe er over de kolonie gedacht werd.

Een van de weinige bronnen betreffende de Zeeuwse periode zijn de beschrijving van schipper Gelein van Stapels uit circa 1630 en het reisverslag van Adriaan van Berkel die in 1670 als koopman en secretaris naar de kolonie gestuurd werd.²

De beginjaren

Bij de stichting van de kolonie waren slechts 40 mannen en 20 jongens met de *Arend* en de *Hazewind* naar het gebied gebracht. Cornelis van Pere, de zoon van de patroon, was een van de eerste commandeurs van de kleine kolonie. In latere jaren zouden schippers die vaak op het gebied vaarden voor één à twee jaar aangesteld worden als commandeur. De blanke bevolking van de kolonie bestond vooral de eerste decennia uit niet meer dan een paar dozijn blanken, voornamelijk mannen.

Uit circa 1630 stamt een kaart en beschrijving van de kolonie door Geleijn van Stapels, een schipper die in de eerste helft van de zeventiende eeuw bij veel kolonisatieplannen van diverse Zeeuwse kooplieden betrokken was. Van Stapels was lange tijd een vrij onbekend persoon, die deels aan de vergetelheid onttrokken is door recent onderzoek van Martin van Wallenburg.

Van Stapels beschrijft het Van Perehuis waarin Cornelis van Pere zetelde. Dit versterkte pakhuis werd tevens als fort gebruikt. Het stond enige kilometers landinwaarts en dus niet aan de monding van de rivier Berbice. Daarnaast was er ook een 'principael huys' en waren er enkele woningen.

Pas later zou Fort Nassau verrijzen, dat in 1665 voor het eerst genoemd werd en dat in de jaren tachtig na een indianenoorlog uitgebreid vernieuwd werd. Tegen het einde

van het patroonschap was er aan de monding van de Berbice ook een fortje Brandwacht verschenen, dat vooral als seinstation fungeerde.

Handel

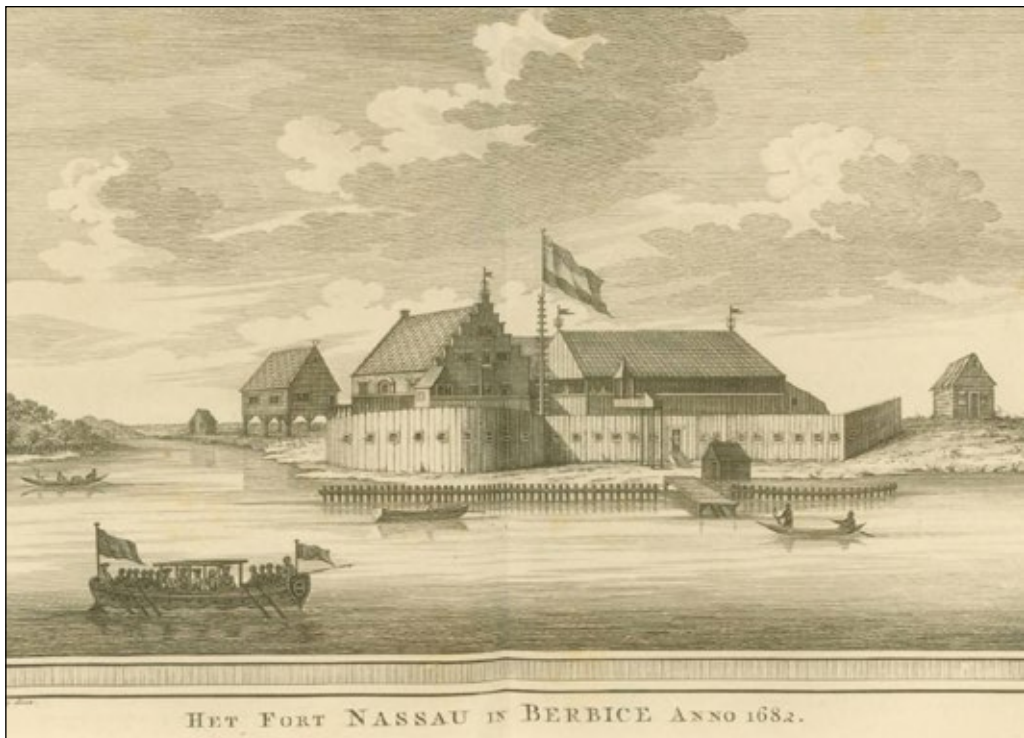
Uit de kolonie werd voornamelijk orleaan (of anatto) gehaald, een kleurstof waarnaar veel vraag was. Reeds in 1632 bood Van Pere een partij van 16.000 pond orlaan uit Berbice te koop aan.³ Daarnaast werd er ook tabak geteeld en werden cacao en suiker in de loop der jaren steeds belangrijker. In 1672 telde de kolonie vijf suikerplantages.⁴ De hulp van indianen en slavenarbeid was cruciaal voor het voortbestaan van de kolonie. De orleaan werd vooral door indianen verbouwd en verhandeld aan de Zeeuwen. Slavenarbeid was belangrijk op de plantages. Tezamen met de eerste kolonisten kwamen in 1628 ook zes slaven aan in Berbice.⁵ Daarna werden niet alleen Afrikaanse slaven gebruikt. Tegen het einde van de zeventiende eeuw zou ongeveer 25% van de slaven indiaans zijn.⁶ Voor de periode 1627–1699 zijn er 417 slaven geregistreerd als verkocht aan Berbice, maar volgens Postma zou dat 1.017 moeten zijn of ongeveer veertien per jaar.⁷ Toen de Sociteit Berbice in bezit kreeg, waren er 895 slaven aanwezig.⁸

Van sommige plantages is bekend dat ze al voor 1714 bestonden. Zo werden er in 1701 zes genoemd: de Peereboom, Markey, St. Aldegonde, Oostersouburgh, Westersouburg en Nieuw-Vlissingen. Op de eerste plantage na, is er direct een link met de herkomst van de patroon Van Pere te vinden met verwijzingen naar de beide Souburghs en Vlissingen. De Pereboom (ook wel Mierenberg genoemd) was naar de patroon genoemd. De St. Aldegonde was wellicht een verwijzing naar Marnix van Sint Aldegonde, die heer van West-Souburg was geweest en wiens woning later naar de Van Peres overging.

Naast de handel verkregen de Van Peres ook inkomsten door het vervoeren van goederen voor de WIC. Vooral in de jaren veertig zijn er meerdere contracten tussen

Vrucht van de Orleaanboom/struik.

Een afbeelding van Fort Nassau 1682; kopergravure. Privécollectie.

de Kamer Zeeland en de patroon, waarin gesteld wordt dat Van Pere op zijn schepen goederen van en naar Essequibo, dat onder de Kamer Zeeland viel, zou meenemen in ruil voor betalingen. Deze overtochten werden door Van Pere gecombineerd met de vaart op zijn eigen kolonie aan de Berbice.

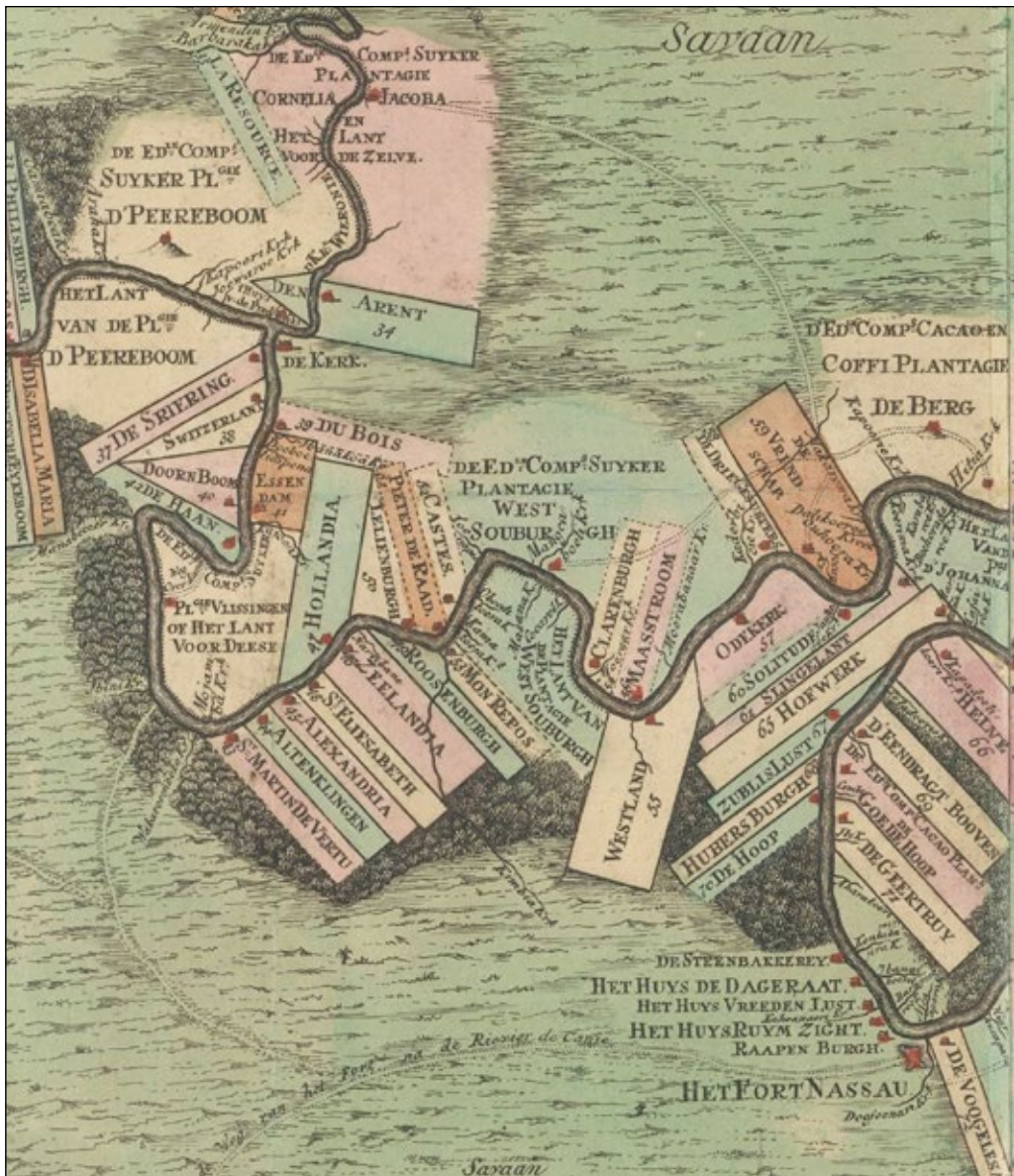
Een eigen imperium

Daarnaast lijkt het erop dat Van Pere vooral in de jaren dertig een soort eigen driehoekshandel wilde bewerkstelligen en aan een heus imperium werkte. Hij verkreeg een patroonschap voor Sint Eustatius, dat voor enige tijd de naam Nieuw-Zeeland kreeg en had een speciale samenwerking met de Kamer Zeeland, patroonschappen mochten immers niet in Afrika, voor het Afrikaanse eilandje Argijn. Van dit laatste eilandje werden vooral huiden en gom gehaald, dat laatste was vooral belangrijk voor medicijnen en de textielindustrie. Daniël van Pere was er een tijdje commandeur. Deze zoon van Van Pere verloor hier zijn leven na geschillen met de lokale

bevolking. Wellicht wilde Van Pere ook slaven via Argijn naar zijn Caribische eilanden brengen. Na zeven jaar liep het contract met de WIC betreffende Argijn af en er is geen bewijs te vinden dat het verlengd werd. Ook over een betrokkenheid met Sint Eustatius werd als snel weinig meer gehoord, hoewel kompaan Pieter van Rhee daar nog wel aan verbonden bleef.

De tweede helft van de zeventiende eeuw

In 1666 was Berbice een van de weinige gebieden in de West dat niet door de Engelsen veroverd werd. Commandeur Bergen naar sloeg een Engelse aanval af en was zelfs in staat om de Zeeuwse kolonie aan de Essequibo, die tot dat moment in bezit was van de Walcherse steden Middelburg, Veere en Vlissingen, op de Engelsen te heroveren. In de praktijk werd daarna Essequibo vanuit Berbice bestuurd, tot de Kamer Zeeland in 1670 de kolonie in eigendom nam. Uit het verslag van Adriaan van Berkel blijkt dat de stemming in Berbice niet opperbest was. In november 1673 begon

Plattegrond van de plantages gelegen aan rivier de Berbice, 1742; met suikerplantage De Peereboom en andere Zeeuwse namen, uitsnede. Rechtsonder Fort Nassau; gravure van Jan Daniël Knapp, ingekleurd. Collectie Rijksmuseum.

constabel Dirk Rosenkrantz een muiterij uit onvrede over het gebrek aan levensmiddelen. Er zouden al zeventien maanden geen schepen uit Zeeland zijn gestuurd, wat een gevolg was van het Rampjaar 1672 toen de Republiek bijna verloren ging. Vlak daarna riep Rosenkrantz op tot 'meer kost, en een ander Opperhoofd', waarop de commandeur gevangen werd gezet en door een raadslid vervangen.⁹

Na de oprichting van de Tweede WIC ontstond er een conflict over het eigendomsrecht van de kolonie. Maar Abraham van Pere junior kon bewerkstelligen dat hij in 1678 hetzelfde octrooi kreeg als zijn vader had gehad. Dit is enigszins verrassend te noemen, want vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw was de WIC begonnen de eigendomsrechten van patroonschappen terug te kopen. Tegen 1678 was Berbice

het enige zuivere patroonschap onder de Kamer Zeeland.

Negen jaar later werd de kolonie verwoest door indianen, die de blanken in het fort terugdrongen en suikermolens verbrandden. Een kleine twee jaar daarna werd het patroonschap gebrandschat door de Franse kaper Du Casse.

Bestuur en geloof

De kolonie werd geleid door een commandeur, die in elk geval in de jaren zeventig werd bijgestaan door een Raad van twee à drie personen gevormd uit de belangrijkste planters. Na 1678 bestond de Raad uit vijf of zes man die samen met de commandeur het Hof van Politie vormden en een Hof van Justitie.¹⁰ Het bestuur had een eigen zegel waarmee stukken gewaarmerkt werden.¹¹ Het bestuurscentrum was in de loop der tijd van het Perekhuis wat meer richting de monding van de rivier verplaatst, zodat grotere schepen er makkelijker konden komen.¹² Een notariaat bestond niet in de kolonie.¹³ Enkele plakaten zijn bekend gebleven. In 1681 is er een plakkaat dat seksuele relaties met indiaanse vrouwen en zwarte slaven verbiedt. Het wordt als schande voor de gereformeerde religie genoemd en als een bron van 'bijsondere ergernisse' voor de indianen. Eenmaal wordt er daarbij duidelijk verwezen naar 'indiaanse slavinne'. Indien een slavin door verkrachting daarna haar eigen leven of dat van haar ongeboren kind zou nemen, zouden de kosten aan de eigenaar vergoed moeten worden, evenals bij sterfte in het kraambed. Een ander plakkaat stelde het probleem van roddelen en laster aan de kaak als het 'Verbod op kwaadspreken'. Enkele jaren later werd gewaarschuwd dat blanken niet mochten gaan drinken in 'negerhuizen', omdat daar te vaak gevechten uit ontstonden.¹⁴ Toen de vloot van Abraham Crijnsen in 1667 de streek aandeed, moest de vlootpredikant Abraham Westhuizen in Berbice enkele kinderen dopen aangezien de kolonie al lange tijd geen predikant had gezien. Tussen 1670–1673 was Charles de la Leine predikant.¹⁵ Hij kreeg het aan de stok

met de commandeur en moest vertrekken, omdat hij volgens de commandeur goede attestaties in ruil voor brandewijn had verstrekt.¹⁶ Enkele jaren later trok Francois Chaillou, die langere tijd predikant op Tobago (Nieuw-Walcheren) was geweest van zijn standplaats Suriname naar Berbice 'om eenige kinders daer te gaen doopen'.¹⁷ Pas in 1680–1685 wordt er met Marin Verschuere weer een predikant benoemd. De benoeming van predikanten zorgde nog kortstondig voor een conflict. De patronen wilden deze zelf benoemen en zochten steun bij de Waalse Kerk, waarvan zij zelf lidmaten waren. De Classis van Walcheren was echter tegen en bleef de kerk boven het bestuur stellen.

De Waalse Kerk had goede contacten met de predikanten in de West, die bijna allen door de Waalse Kerk uitgezonden werden. Charles De Rochefort, die zelf onder andere predikant op Nieuw-Walcheren (Tobago) en andere Caribische eilanden was geweest, was lange tijd de schakel tussen deze kerk en de predikanten overzee. Hij moest bijvoorbeeld zorgen dat De la Leine de nodige catechismus- en gebedenboekjes en formulieren voor doop, avondmaal en lidmaatschap kreeg.¹⁸ Een aantal lidmaten met een attest van Berbice is in de lidmaatregisters van de Vlissingse kerk terug te vinden. Een handjevol grafstenen uit de Zeeuwse periode bestaat vandaag de dag nog.

Ten tijde van commandeur Matthias de Feer (circa 1687) werd aan de monding van de Wironje een gereformeerde kerk gebouwd van steen met een houten gewelf van tussen de 80 en 90 voet lang en bijna 30 voet breed.¹⁹ In de overdrachtsinventaris van 1714 werd echter alleen over een cederhouten kerk gesproken. Wellicht was de stenen kerk tijdens een van de plunderingen vernield. Daarnaast was er ook een kerk in het fort. Iedereen moest zich bij het luiden van de klok 'in 't fort te laten vinden om Godes woort dat aldaar gepredickt ofte voorgelezen sal werde aan te hooren' op straffe van 6 stuivers per keer. Maar 'indien imant sigh laat buytesluyte sonder noodtsaakelijke verhinderinge zal ieder

reyse [keer] een maant gagie verbeuren'.²⁰ Op godslastering stond 'aght daagen in de boeyen te stitte te waater en te broot'.²¹

Het einde

In 1712 werd de kolonie opnieuw door Fransen geteisterd. Baron de Mouans kon ingehinderd de rivier opvaren tot voor het fort. Commandeur Steven de Waterman bood kranig tegenstand, maar na verraad door ene Francois Tirol konden de Fransen het fort innemen. De Fransen eisten een brandschatting van f 600.000,- die uiteindelijk gehalveerd werd en per wisselbrief betaald. De raadsleden Gerard de Veerman en Hendrik van Doorn werden als gijzelaars meegenomen naar Frankrijk.

Dit bedrag was echter een gigantische last voor de kleine kolonie en de Van Peres konden dit niet opbrengen. Zij weigerden in eerste instantie de betaling en werden uiteindelijk gedwongen de kolonie in 1713 aan de Fransen af te staan. Wegens de Spaanse Successieoorlog ging dit niet door, waarop in 1714 de kolonie verkocht werd aan Amsterdamse kooplieden die deze brachten in de Sociëteit van Berbice, waar de familie Van Pere wel een belang in hield. De Veerman en Van Doorn waren ondertussen beiden overleden. Uiteindelijk werd de kolonie in 1803 door de Engelsen ingenomen en in 1815 definitief afgestaan. De Engelsen voegden het gebied samen met de voormalige Nederlandse kolonies aan de Demerara en Essequibo als de nieuwe kolonie Brits-Guiana.

Tijdslijn:

- 1627 De eerste kolonisten vertrekken naar Berbice
- 1628 Stichting kolonie
- 1666 Engelse aanval afgeslagen, Essequibo vanuit Berbice heroverd
- 1673 Mouterij
- 1678 Vrede met indianen na een indianenoorlog
- 1687 Verwoesting door opstand indianenoorlog

- 1689 Verwoesting en brandschatting door Franse kaper Du Casse
- 1712 Brandschatting door de Franse kaper Baron de Mouans uit het eskader van Jacques Cassard
- 1714 Patroonschap wordt verkocht. In 1720 komt de kolonie in handen van de Sociëteit van Berbice

GEERT STROO is archivaris van de gemeente Sluis en werkt daarnaast aan een PHD over de Zeeuwse patroonschappen in de West. Heeft u vragen, opmerkingen of aanvullingen? Mail gerust naar geert-stroo@gmail.com.

Bibliografie

- Bel, M., van den, Hulsman, L., en Wagenaar, L., *De reizen van Adriaan van Berkel naar Guiana* (Leiden 2014).
- Hartsinck, J.J., *Beschryving van Guiana, of de wilde kust in Zuid-America* (Amsterdam 1770).
- Heijer, H. den, Emmer, P. e.a., *Grote atlas van de West-Indische Compagnie, deel II: De Nieuwe WIC: 1674-1791*; *Comprehensive atlas of the Dutch West India Company, volume II: The New WIC, 1674-1791* (Voorburg 2012).
- Hulsman, L., *Nederlands Amazonia; handel met indianen tussen 1580 en 1680* (proefschrift Amsterdam 2009).
- Joose, L. J., *Geloof in de nieuwe wereld; ontmoetingen met Afrikanen en Indianen (1600-1700)* (Kampen 2008).
- Kouwenberg, S., 'Dutch Guiana: Demographics and living conditions and the emergence of Dutch Creoles during the first one hundred years; 1580-1675', in: *Journal of language contact* nr. 8 (2015), pp. 70-90.
- Netscher, P.M., *Geschiedenis van de kolonien Essequibo, Demerary en Berbice; van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onze tijd* (Den Haag 1888).
- Plakkaatboek van Guyana 1670-1816. Digitaal raadpleegbaar via http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/guyana/#page=0&accessor=search_in_text&view=homePane
- Postma, J.M., *The Dutch in the Atlantic slave trade 1600-1815* (Cambridge 1990).
- Sleutel, C.J.K., *De Waalse kerk van Vlissingen* (Vlissingen 2015).

Noten

- 1 Sleutel, C.J.K., *De Waalse kerk van Vlissingen* (Vlissingen 2015), p. 41.
- 2 Zijn verslag verscheen in 1695 onder de titel *Amerikaansche voyagien, behelzende een reis na Rio de Berbice, gelegen op het vasteland van Guiana, mitsgaders een andere na de colonie van Suriname, gelegen in het Noorder deel van het gemelde landschap Guiana. Ondermengd met alle de byzonderheden noopende de zeden, gewoonten, en levenswijs der inboorlingen, boom en aard gewassen, waaren en koopmanschappen, en andere aanmerkelijke zaaken.*
- 3 Hulsman, L., *Nederlands Amazonia; handel met indianen tussen 1580 en 1680* (proefschrift Amsterdam 2009), p. 133
- 4 Heijer, H. den, Emmer, P. e.a., *Grote atlas van de West-Indische Compagnie, deel II: De Nieuwe WIC: 1674-1791; Comprehensive atlas of the Dutch West India Company, volume II: The New WIC, 1674-1791* (Voorburg 2012), p. 105.
- 5 Netscher, P.M., *Geschiedenis van de kolonien Essequibo, Demerary en Berbice; van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onze tijd* (Den Haag 1888), p. 354.
- 6 Kouwenberg, S., "The historical context of creole language emergence in Dutch Guiana", in: *Revue belge de philologie et d'histoire: Belgisch tijdschrift voor philologie en geschiedenis*, jaargang 91 vol. 3 (januari 2013), p. 699.
- 7 Postma, J.M., *The Dutch in the Atlantic slave trade 1600-1815* (Cambridge 1990), p. 195.
- 8 Hartsinck, J.J., *Beschryving van Guiana, of de wilde kust in Zuid-America* (Amsterdam 1770), pp. 328-329.
- 9 Bel, M., van den, Hulsman, L., en Wagenaar, L., *De reizen van Adriaan van Berkel naar Guiana* (Leiden 2014), p. 145
- 10 Netscher, P.M., *Geschiedenis van de kolonien Essequibo, Demerary en Berbice; van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onze tijd* (Den Haag 1888), p. 151.
- 11 Bel, M., van den, Hulsman, L., en Wagenaar, L., *De reizen van Adriaan van Berkel naar Guiana* (Leiden 2014), p. 98
- 12 Hulsman, L., *Nederlands Amazonia; handel met indianen tussen 1580 en 1680* (proefschrift Amsterdam 2009), p. 156.
- 13 Hulsman, L., *Nederlands Amazonia; handel met indianen tussen 1580 en 1680* (proefschrift Amsterdam 2009), p. 103.
- 14 Plakkaatboek Guyana 1670-1816.
- 15 Ook geschreven als Charles de L'Alaine
- 16 Joose, L. J., *Geloof in de nieuwe wereld; ontmoetingen met Afrikanen en Indianen* (1600-1700) (Kampen 2008), p. 393
- 17 Zeeuws Archief inv. nr. 2035 nr. 317-318: Brief Johannes Heinsius 24 maart 1679.
- 18 Joose, L. J., *Geloof in de nieuwe wereld; ontmoetingen met Afrikanen en Indianen* (1600-1700) (Kampen 2008), p. 393.
- 19 Hartsinck, J.J., *Beschryving van Guiana, of de wilde kust in Zuid-America* (Amsterdam 1770), p. 286.
- 20 Plakkaatboek Guyana 1688.
- 21 Plakkaatboek Guyana 1688.